

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри історії України

_____ Олександр ЗАВАЛЬНЮК

26 серпня 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

АГРАРНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

для підготовки фахівців *першого (бакалаврського) рівня вищої освіти*

за освітньо-професійними програмами *Середня освіта (Історія); Середня освіта (Історія та правознавство); Історія*

спеціальностей *014 Середня освіта (Історія); 032 Історія та археологія*

галузей знань *01 Освіта/Педагогіка, 03 Гуманітарні науки*

мова навчання *українська*

2025-2026 навчальний рік

Розробник програми: Олександр КОМАРНІЦЬКИЙ, доктор історичних наук,
професор, професор кафедри історії України

Затверджено на засіданні кафедри історії України

Протокол № 16 від 26 серпня 2025 року

Завідувач кафедри _____ Олександр ЗАВАЛЬНЮК

26 серпня 2025 року

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньої програми
Гарант освітньої програми
Гарант освітньої програми

Володимир АДАМОВСЬКИЙ
Ігор ОПРЯ
Сергій СИДОРУК

Зміст робочої програми навчальної дисципліни

1. Метою студіювання навчальної дисципліни є вивчення спільноти українського селянства з найдавніших часів і до сьогодення, реконструювання економіки селянського господарства, архетипу селянина-українця, вивчення трансформаційних впливів (зовнішніх і притаманних соціуму внутрішніх), розвитку селянства, його ролі в історії України.

2. Обсяг дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни
Рік навчання	2025-2026
Семестр вивчення	7
Кількість кредитів ЄКТС	4
Загальний обсяг годин	120
Кількість годин навчальних занять	40
Лекційні заняття	20
Практичні заняття	-
Семінарські заняття	20
Лабораторні заняття	-
Самостійна та індивідуальна робота	80
Форма підсумкового контролю	залік

3. Статус дисципліни *освітній компонент* за вибором здобувачів вищої освіти.

4. Передумови для вивчення дисципліни – вивчення опирається на курс історії України, археології України.

5. Програмні компетентності навчання

- уміння характеризувати економічні і соціальні чинники розвитку селянства як стану (війни, революції, реформи), аналіз чинників формування ментальності селянства;
- узагальнення досвіду вивчення історії селянознавчих студій, селянського питання, визначення причин еволюції форм землеволодіння й землекористування українського селянства;
- оволодіння науково-термінологічними означеннями, поняттями, правильний підхід до їхнього використання;
- досвід самостійної предметної діяльності – навчально-пізнавальної, аналітичної, синтетичної.

6. Програмні результати навчання

– вільно володіти теоретичними положеннями та важливими вузловими проблемами розвитку аграрного сектору України;

– вивчити особливості складних та суперечливих явищ та процесів її економічної історії у зв'язку із світовою цивілізацією та формування на цій основі патріотичних переконань та поваги до загальнолюдських цінностей у майбутніх кваліфікованих фахівців – працівників аграрно-промислового комплексу.

– засвоїти історію українського селянства та внеску найвидатніших істориків у його вивчення; з'ясувати економічні і соціальні чинники розвитку селянства як стану, формування його ментальності;

– вміти аналізувати історичні джерела з історії селянства, вміти піддати його всебічному аналізу і науковій критиці, а також використовувати в практичній діяльності у школі чи науці;

– засвоїти основний понятійний апарат і термінологію, якими оперує дисципліна.

7. Методи навчання: Словесні, наочні методи: лекція, розповідь, пояснення, бесіда, дискусія, диспут, мозкова атака, робота з першоджерелами, словниками, посібниками, дидактичними матеріалами та іншими джерелами інформації, робота з інтернетними публікаціями та матеріалами вебсайтів, створення й демонстрування презентацій; технології дистанційного навчання.

8. Засоби діагностики результатів навчання: опитування, тести, самостійна робота, модульна контрольна робота, зокрема із використанням модульного об'єктноорієнтованого динамічного навчального середовища MOODLE, презентації результатів виконаних завдань та досліджень, студентські презентації та виступи на наукових заходах.

9. Програма навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	усього	у тому числі		
		лекції	семінарські заняття	самостійна та індивідуальна навчально-дослідна робота
Сільське господарство України у найдавніші часи	4	4	-	-
Аграрні відносини у XIV – першій половині XIX ст.	24	4	4	16
Реформування аграрних відносин в другій половині XIX – на початку XX ст.	21	2	4	15
Аграрні відносини в добу Української революції 1917-1920	19	4	2	13

пр. і нової економічної політики 20-х років XX ст. Селянство Західної України у міжвоєнний період				
Виробничі відносини в сільському господарстві в умовах радянської тоталітарної системи	34	2	8	24
Аграрні відносини в сучасній Україні	16	2	2	12
Сільськогосподарська освіта і наука в Україні	2	2	-	-
Разом годин	120	20	20	80

10. Форми поточного та підсумкового контролю

Поточний контроль проводиться з метою перевірки рівня підготовки здобувачів вищої освіти за визначеною темою; забезпечення зворотного зв'язку між викладачем та здобувачами вищої освіти, управління навчальною мотивацією здобувачів. Поточний контроль проводиться у формі усного опитування, письмового експрес-контролю, виступів здобувачів при обговоренні питань семінарського заняття, виконанні аналітичних завдань. Форма модульного контролю: модульна контрольна робота. Формою підсумкового контролю є залік.

11. Критерії оцінювання результатів навчання

Увесь навчальний курс оцінюється в 100 балів. В поточне оцінювання включається: семінарські заняття – 40 балів, модульна контрольна робота – 40 балів, самостійна робота – 10 балів, індивідуальні навчально-дослідні завдання – 10 балів.

Поточний і модульний контроль (100 балів)				Сума
Поточний контроль	МКР	Самостійна робота	Індивідуальні навчально-дослідні завдання	100
40 балів	40 балів	10 балів	10 балів	

Оцінювання семінарського заняття

Оцінювання на семінарських заняттях відбувається за 12-бальною системою відповідно до критеріїв визначених «Положенням про рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка». Максимальний бал оцінки поточної успішності здобувачів вищої освіти на навчальних заняттях рівний 12.

Рівні навчальних досягнень	Оцінка в балах (за 12-бальною шкалою)	Критерії оцінювання
Початковий	1	Здобувач вищої освіти володіє навчальним матеріалом на рівні

(понятійний)		засвоєння окремих фактів без зв'язку між ними: відповідає на запитання, які потребують відповіді „так” чи „ні”. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
	2	Здобувач вищої освіти мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності, робить спроби розповісти суть заданого матеріалу, проте відповідає лише за допомогою викладача на рівні „так” чи „ні”. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
	3	Здобувач вищої освіти намагається аналізувати на основі елементарних знань і навичок; виявляє окремі властивості; робить спроби виконання вправ, дій репродуктивного характеру; за допомогою викладача робить прості узагальнення. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
Середній (репродуктивний)	4	Здобувач вищої освіти володіє початковими знаннями, знає близько половини навчального матеріалу, здатний певною мірою відтворити його; орієнтується у поняттях, визначеннях; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
	5	Здобувач вищої освіти знає половину навчального матеріалу, розуміє сутність навчальної дисципліни, може дати визначення понять, категорій (однак з окремими помилками); вміє працювати з підручником, самостійно опрацьовувати частину навчального матеріалу; робить прості узагальнення але окремі висновки не логічні, не послідовні. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
	6	Здобувач вищої освіти розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхнево аналізувати події, ситуації, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою; самостійно відтворює більшу частину матеріалу; вміє застосовувати знання, користуватися додатковими джерелами. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
Достатній (алгоритмічно дієвий)	7	Здобувач вищої освіти правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, оперує базовими теоріями і фактами, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє наводити приклади на підтвердження певних думок; вміє самостійно користуватися додатковими джерелами; правильно використовує термінологію; здатен скласти таблиці, схеми. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	8	Знання здобувачем вищої освіти досить повні, він достатньо вільно застосовує вивчений матеріал; вміє аналізувати, робити висновки; відповідь повна, логічна, обґрунтована, однак з окремими неточностями; вміє самостійно працювати. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	9	Здобувач вищої освіти вільно володіє вивченим матеріалом, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить аналітичні висновки, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; чітко тлумачить поняття, категорії, нормативні документи; формулює закони; може самостійно опрацьовувати матеріал, виконує прості творчі завдання; має сформовані типові навички. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
Високий (творчо- професійний)	10	Здобувач вищої освіти володіє глибокими і міцними знаннями; може визначати тенденції та суперечності різних процесів; робить аргументовані висновки; практично оцінює сучасні тенденції, факти, явища, процеси; розв'язує творчі завдання; може

		сприймати іншу позицію як альтернативну; знає суміжні дисципліни; використовує знання, аналізуючи різні явища, процеси. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	11	Здобувач вищої освіти володіє узагальненими знаннями з навчальної дисципліни; вміє знаходити джерела інформації та аналізувати їх, ставити і розв'язувати проблеми, застосовувати вивчений матеріал для власних аргументованих суджень у практичній діяльності (диспути, круглі столи тощо); спроможний самостійно вивчити матеріал; оцінювати різноманітні явища, процеси; займає активну життєву позицію. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	12	Здобувач вищої освіти має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності; використовує широкий арсенал засобів для обґрунтування та доведення своєї думки; розв'язує складні проблемні завдання; схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; уміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої здібності й нахили; використовує різноманітні джерела інформації; моделює ситуації в нестандартних умовах. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.

Відвідування занять. Очікується, що всі студенти відвідають усі лекції і семінарські заняття курсу. Студенти мають інформувати викладача про неможливість відвідати заняття. У будь-якому випадку студенти зобов'язані дотримуватися термінів виконання усіх видів робіт, передбачених курсом. «Положення про організацію освітнього процесу в КПНУ імені Івана Огієнка» [URL: https://drive.google.com/file/d/1ZbMN35h-7ZSJBBOVvL2bTCaLtRbcQA86/view](https://drive.google.com/file/d/1ZbMN35h-7ZSJBBOVvL2bTCaLtRbcQA86/view)

Оцінювання самостійної роботи (10 балів)

Контроль за самостійною роботою відбувається на консультаціях за 10-бальною системою оцінювання. Дозволяється захист питань самостійного опрацювання у формі колоквиуму (усно). Успішно виконана самостійна робота вважається, якщо студент отримав рейтинговий бал не менший 60% від загальної кількості балів, виділених на неї, тобто не менше як 6 балів.

Критерії оцінювання

10 балів	Зміст відповідей відповідає проблемам завдань; повнота розкриття завдань; розкриття ключових аспектів завдань. Виконані завдання чітко структуровані. Текст не містить граматичних помилок. Матеріал завдань представлено у повній та закінченій формі.
9 балів	Зміст відповідей відповідає проблемам завдань; зміст їх відповідає суті завдань, якісно і логічно розкритих у достатньо повній формі. Виконані завдання чітко структуровані, текст не містить граматичних помилок. Матеріал завдань представлено у повній та закінченій формі.
8 балів	Зміст відповідей відповідає проблемам завдань; зміст їх відповідає суті завдань, якісно і логічно розкритих але не завжди у достатньо повній

	формі. Виконані завдання чітко структуровані, текст не містить граматичних помилок. Матеріал завдань частково або не завжди закінчено.
7 балів	Зміст відповідей не зовсім відповідає суті визначеним завданням; відносно якісно і логічно розкритих але не завжди у достатньо повній формі; не повне розкриття ключових питань. Текст не містить граматичних помилок. Матеріал завдань частково або не завжди закінчено.
6 балів	Зміст відповідей не зовсім відповідає суті визначеним завданням; відносно якісно і логічно розкритих але не завжди у достатньо повній формі; не повне розкриття ключових питань; не усі питання опрацьовано. У тексті зустрічаються граматичні помилки та неточності. Матеріал завдань частковий або не завжди закінчений.
5-0 балів (не зараховано)	Студент допускає грубі помилки при виконанні роботи. Не розуміє сутність її виконання. Не може розкрити та обґрунтувати поставлені питання. Студент не здатен захистити виконані завдання.

Оцінювання індивідуальних навчально-дослідних завдань (10 балів)

Індивідуальна навчально-дослідна робота з курсу «Аграрна історія України» здійснюється на консультації шляхом доповіді-презентації студентами отриманої тематики.

ІНДЗ оцінюється максимально у 10 балів, мінімально допустима кількість балів – 6.

Критерії оцінювання ІНДЗ

9-10 балів	Зміст доповіді відповідає обраній для дослідження темі. Студент вийшов на високий рівень теоретичних узагальнень, провів детальний аналіз явищ і процесів у досліджуваному об'єкті. Студентом повністю розкритий зміст роботи. На основі проведених досліджень та облікових робіт зроблені ґрунтовні висновки, узагальнення.
7-8 балів	Зміст доповіді відповідає обраній для дослідження темі, містить всі необхідні структурні компоненти. У презентованій роботі допущені неточності в теоретичному узагальненні матеріалу. На основі проведеного дослідження зроблені висновки.
6 балів	Зміст доповіді відповідає обраній для дослідження темі, однак відсутній послідовний логічний взаємозв'язок між структурними елементами та алгоритм розв'язання поставленої проблеми. У презентованій роботі наявний стислий аналіз явищ і процесів на досліджуваному об'єкті, але прослідковуються проблеми в узагальненні матеріалу. На основі проведених досліджень та облікових робіт не чітко зроблені або й відсутні висновки.
5-0 балів (не зараховано)	Зміст доповіді не відповідає обраній для дослідження темі. У презентованій роботі наведені дані, що суперечать обраному джерелу. Нерозкритими залишаються поставлені у роботі завдання.

Оцінювання модульної контрольної роботи (40 балів)

Після вивчення усього матеріалу здобувачі вищої освіти пишуть модульну контрольну роботу.

Модульна контрольна робота виконується у письмовій формі (у вигляді відповідей на три питання). До її написання допускаються усі студенти. Здобувачі вищої освіти, які за результатами виконання модульних контрольних робіт отримали рейтинговий бал менший 60% від максимальної кількості балів, виділених на цей вид роботи, а також ті, що не з'явилися для виконання або не виконали завдань, вважаються такими, що мають академічну заборгованість за результатами поточного контролю, ліквідація якої є обов'язковою.

Модульна контрольна робота складається із 3 питань, які оцінюються наступним чином:

- 1 питання – 10 балів,
- 2 питання – 15 балів,
- 3 питання – 15 балів.

Перше питання має теоретичний характер, друге і третє – практичний.

З дисципліни «Аграрна історія України» здобувачі пишуть одну модульну контрольну роботу.

Критерії оцінювання першого питання

Шкала ECTS	Бали	Критерії оцінювання
«відмінно»	9-10 балів	Здобувач вищої освіти у відповідях на питання демонструє глибокі знання, повною мірою володіє матеріалом, що дозволяє виявляти розуміння змісту предмету, його основних положень, категоріального апарату тощо, може обґрунтовувати свої судження, аргументуючи правильну відповідь, логічно та послідовно формулює текст відповіді на поставлене завдання.
«добре»	7-8 балів	Результати відповідей здобувача вищої освіти відповідають тим самим вимогам, що й для оцінки «відмінно», але при цьому здобувач допускає певні неточності та незначні помилки. Здобувач володіє матеріалом, правильно відповідаючи на поставлені завдання, логічно формулює відповіді, намагаючись аргументувати їх.
«задовільно»	6 балів	Відповіді здобувача вищої освіти на питання дозволяють виявити знання і розуміння основних положень предмета, певне володіння категоріальним апаратом, проте характеризуються фрагментарністю, відсутністю повноти та аргументованості. Здобувач допускає помилки при відповідях на питання, не вміє достатньо обґрунтувати свої судження.
«незадовільно»	5-0 балів (не зараховано)	Відповіді здобувача вищої освіти на питання не виявили знань та розуміння основних положень предмета, що спричинило значну кількість помилок або, взагалі, повну/часткову відсутність відповідей. Здобувач не вміє логічно побудувати відповідь, обґрунтовувати свої судження, плутається у розумінні категоріального апарату тощо.

Критерії оцінювання другого і третього питань

Шкала ECTS	Бали	Критерії оцінювання
«відмінно»	15	Відповідь на питання характеризується повнотою й

	балів	вичерпністю висвітленої інформації, здобувач логічно і грамотно викладає матеріал, наводить низку прикладів, презентує власні оцінні судження щодо тих або інших явищ у контексті вивченні дисципліни
«дуже добре»	13-14 балів	Здобувач презентує високий рівень володіння навчальною інформацією, однак подекуди допускає незначні помилки у термінологічних визначеннях, не завжди супроводжує висвітлення теми необхідними прикладами й власними міркуваннями
«добре»	11-12 балів	Відповідь на питання чітка, однак носить ознаки фрагментарності, не завжди доцільними є наведені приклади
«задовільно»	9-10 балів	Здобувач частково відповідає на питання, однак не дуже логічно викладає думки, не наводить необхідних прикладів
«незадовільно»	8-0 балів (не зараховано)	Здобувач не відповідає на питання або належно не розкриває його, не володіє термінологією, допускає багато граматичних помилок.

Академічна доброчесність. Очікується, що роботи студентів будуть їх оригінальними дослідженнями чи міркуваннями. Відсутність посилань на використані джерела, фабрикування джерел, списування, втручання в роботу інших студентів становлять, але не обмежують приклади можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її не зарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману. URL: <https://integrity.kpnu.edu.ua/>

Визнання результатів неформальної та (або) інформальної освіти

У випадку, якщо здобувач освіти отримав знання у неформальній та/або інформальній освіті, зарахування результатів навчання здійснюється згідно «Порядку визнання в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти (нова редакція)», зокрема, якщо їх тематика відповідає змісту навчальної дисципліни (окремій темі). URL: <https://drive.google.com/file/d/19GCSM3y-K496gs8RQJp0mO9FjUJumB4T/view>

В неформальній освіті:

- закінчення професійних курсів, семінарів або тренінгів, тематика яких відповідає змісту освітнього компоненту (окремій темі);
- підготовка конкурсної наукової роботи;
- призове місце на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт;
- призове місце на Всеукраїнській студентській олімпіаді;

В інформальній освіті:

- наявність наукової публікації;
- громадська або волонтерська діяльність.

**Таблиця відповідності шкал оцінювання навчальних
досягнень здобувачів вищої освіти**

Рейтингова оцінка з кредитного модуля (навчальної дисципліни)	Підсумкова оцінка за шкалою ЄКТС	Підсумкова оцінка за національною шкалою
		залікова
90-100 і більше	A (відмінно)/Excellent	Зараховано/ Passed
82-89	B (добре)	
75-81	C (добре)/Good	
67-74	D (задовільно)/Satisfactory	
60-66	E (достатньо)/Enough	
35-59	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)/Fail	не зараховано /Fail
34 і менше	F (незадовільно з обов'язковим проведенням додаткової роботи щодо вивчення навчального матеріалу кредитного модуля)/Fail	

12. Умови визначення успішного засвоєння освітнього компоненту «Аграрна історія України»:

- кредити присвоюються здобувачам вищої освіти після завершення навчальної дисципліни та успішного оцінювання досягнутих ними результатів навчання;

- критерієм успішного проходження здобувачем вищої освіти оцінювання результатів навчання є досягнення ним мінімального порогового рівня оцінок за кожним запланованим результатом навчання освітнього компоненту та мінімального порогового рівня оцінки за освітнім компонентом загалом, яких складає 60% від максимально можливої кількості балів, визначеної відповідними нормативними документами Університету;

- здобувач вищої освіти вважається таким, що має академічну заборгованість за результатами поточного контролю, якщо він не відпрацював пропущені навчальні заняття, не пересклав оцінки 0, 1, 2, 3 отримані на навчальних заняттях, не виконав або виконав модульну контрольну роботу, завдання самостійної та індивідуальної робіт з оцінкою, що становить менше 60% від максимальної кількості балів, виділених на ці види робіт;

- здобувачам вищої освіти, які за результатами підсумкового контролю отримали «не зараховано», дозволяють ліквідувати академічну заборгованість після належної підготовки;

- ліквідацію академічної заборгованості за результатами семестрового контролю дозволяють до початку наступного семестру в час, визначений графіком ліквідації академічної заборгованості, та допускають не більше двох разів: перший раз – викладачеві, другий – комісії яку створюють за розпорядженням декана факультету;

- відповідь здобувача вищої освіти, який ліквідує академічну заборгованість на засіданні комісії, оцінюють за 100-бальною шкалою без урахування рейтингової оцінки поточної успішності;

- за неуспішного проходження оцінювання результатів навчання за освітнім компонентом кредити здобувачі вищої освіти не присвоюють;

В умовах застосування дистанційних технологій навчання організація поточного і семестрового контролю відбувається відповідно до «Порядку організації поточного та семестрового контролю із застосуванням дистанційних технологій навчання в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (зі змінами)» URL : https://drive.google.com/file/d/15qM6nA_NtvOZxOYz4Hzc8DZNgnAiL_zz/view).

13. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна.

Для проведення лекційних і семінарських занять, а також контролю за самостійною та індивідуальною навчально-дослідною роботою використовуються мультимедійна лекційна аудиторія, мультимедійний проектор, екран для проектора, ноутбук або персональний комп'ютер, мережа Інтернет, модульне об'єктно-орієнтоване динамічне середовище MOODLE, конференції у Google Meet.

14. Рекомендована література

Основна

1. Головка В. В., Якубова Л. Д. Україна і виклики посттоталітарного транзиту (1990-2019) / НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика, 2021. 592 с. (Україна. Нариси історії).

2. Даниленко В. М., Крупина В. О., Кульчицький С. В., Лисенко О. Є., Стяжкіна О. В., Якубова Л. Д. Україна в епіцентрі протистояння світових систем (1939-1990) / НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика, 2021. 544 с. (Україна. Нариси історії).

3. Єфіменко Г. Г., Кульчицький С. В., Пиріг Р. Я., Скальський В. В., Якубова Л. Д. Україна й українці в постімперську добу (1917–1939) / НАН України, Ін-т історії України. Київ: Академперіодика, 2021. 620 с. (Україна. Нариси історії).

4. Завальнюк О. М., Рибак І. В. Новітня аграрна історія України. Кам'янець-Подільський, 2004. 288 с.

5. Історія селянства Української РСР. Київ: Наук. думка, 1967. Т. 1. 551 с.

6. Історія українського селянства. Київ: Наук. думка, 2006. Т. 2. 652 с.

7. Каденюк О. С., Алещенко М. І., Живора С. М., Михайлик А. О. Аграрна історія України. Кам'янець-Подільський, 2008. 292 с.

8. Комарніцький О. Б. Аграрна історія України: навч.-метод. посіб. для студ. іст. ф-тів. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Видавництво «Рута», 2019. 174 с.
9. Комарніцький О. Б. Аграрна історія України: навч.-метод. посіб. / Вид. 2-ге, доп. і перероб. [Електронний ресурс]. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. 120 с. URI: <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/7645>
10. Падалка С. С., Кириленко І. Г., Вергунов В. А. Аграрна історія України: у 3 ч. Ч. 1. Від найдавніших часів до початку ХХ століття. Київ: Аграрна наука, 2019. 332 с.
11. Падалка С. С., Кириленко І. Г., Вергунов В. А. Аграрна історія України: у 3 ч. Ч. II: Радянська доба 1917-1990 рр. Київ: Аграрна наука, 2019. 458 с.
12. Падалка С. С., Кириленко І. Г., Вергунов В. А. Аграрна історія України: у 3 ч. Ч. III: Період незалежності 1991-2018 рр. Київ: Аграрна наука, 2019. 372 с.

Додаткова

1. Абразумова О. М., Корновенко С. В. Суспільно-політична активність селянства УСРР у роки непу: монографія. Черкаси: В-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2017. 190 с.
2. Бахмат М. І., Алещенко М. І. Подільський державний аграрно-технічний університет. Кам'янець-Подільський, 2005. 264 с.
3. Блануца А. Земельна політика Ягеллонів на Українських теренах Великого князівства Литовського (1440-1572 рр.). Київ, 2017. 423 с.
4. Борисевич С. О. Законодавче регулювання поземельних відносин у Правобережній Україні (1793-1886 роки). Київ: вид-во НАДУ, 2007. 424 с.
5. Ганжа О. І. Опір селян становленню тоталітарного режиму в УСРР. Київ, 1996. 280 с.
6. Гурбик А. Аграрна реформа в Україні XVI ст. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 1997. 64 с.
7. Гуржій О. Наддніпрянська Україна та зарубіжний світ у соціально-економічних вимірах XVII–XVIII ст. Історичні нариси / Відп. ред. В. А. Смолій; НАН України, Ін-т історії України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2022. 296 с.
8. Жулканич Н., Міщанин В. Історичні передумови та складнощі запровадження ринку землі в Україні. *Український селянин*: зб. наук. пр. Черкаси, 2021. Вип. 25. С. 24-29.
9. Земельний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 19 вересня 2018 р.)
10. Ковальова Н. А., Корновенко С. В., Малиновський О. В. [та ін.]. Аграрна політика в Україні періоду національно-демократичної революції (1917-1921 рр.): [монографія]. Черкаси: АНТ, 2007. 280 с.

11. Комарніцький О. Б. Аграрний рух у містечках Правобережної України в період Центральної Ради. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету*: зб. за підсумками наукової конференції викладачів і аспірантів. Вип. 4. У 3-х т. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ ун-т, редакційно-видавничий відділ, 2005. С. 39-41.
12. Комарніцький О. Б., Комарніцька Л. М. Сільське господарство, ремесла і промисли у житті містечок Подільської губернії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника*: зб. наук. пр. Кам'янець-Подільський: Буйницький О. А., 2020. Т. 3. С. 250-257.
13. Краснікова О. М. З історії становлення і функціонування земельних банків в Україні (1861-1918 рр.). *Укр. іст. журн.* 2000. Ч. 1. С. 61-71.
14. Кульчицький С. В. Ціна «великого перелому». Київ, 1991. 123 с.
15. Лозовий В. С. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2008. 480 с.
16. Лях Р. Д. Розв'язання аграрного питання на Україні 1917-1923 рр. Київ, Донецьк: Вища школа, 1975. 116 с.
17. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-Теоретичний аспект (1861-1929 рр.). Київ, 1995. 202 с.
18. Нечитайло В. В. Селянське господарство фермерського типу в Україні: Історія і сучасність. Кам'янець Подільський, 2004. 436 с.
19. Перехрест О. Г. Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2010. 150 с.
20. Присяжнюк Ю. П. Українське селянство Наддніпрянщини пізньоімперського періоду: проблема ідентичності. *Український селянин*: зб. наук. пр. Черкаси, 2019. Вип. 21. С. 142-147.
21. Реєнт О. П., Сердюк О. В. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861-1914 рр.). Київ: Ін-т історії України НАН України, 2011. 365 с.
22. Рибак І. В. Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921-1991 рр.). Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. 304 с.
23. Романюк І. Українське село у 50-ті – першій половині 60-х років ХХ ст. Вінниця, 2005. 256 с.
24. Сільське господарство України [Електронний ресурс]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сільське_господарство_України
25. Хміль І. В. Аграрна революція в Україні: березень 1917 р. – квітень 1918 р. Київ: Інститут історії України, 2000. 90 с. (Історичні зошити)
26. Якименко М. А. Земельна оренда на Україні в період капіталізму. *Укр. іст. журн.* 1991. Ч. 2. С. 54-63.

15. Інформаційні ресурси

1. Сайт Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського
URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>
2. Сайт Національної Парламентської бібліотеки України
URL: <http://www.nplu.kiev.ua/>
3. Сайт Інституту історії України НАН України.
URL: <http://history.org.ua/uk>
4. Сайт Національної академії аграрних наук України.
URL: <http://naas.gov.ua>
5. Сайт Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки
Національної академії аграрних наук України. URL: <https://dnsgb.com.ua>